

- N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976.
- V. Klaić, *Bizantsko vladanje u Hrvatskoj za cara Emanuela Komnena*, Izvješće o Kr. velikoj gimnaziji u Zagrebu 1882-1883.
- I. Kršnjavi, *Prilozi historiji salonitani Tome arcidjaka Splugotskoga*, Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva II, Zagreb 1900, 129-169.
- R.-J. Lilie, *Byzantium and the Crusader States*, Oxford 1993, 88-89;
- R.-J. Lilie, *Handel und Politik zwischen dem byzantinischen Reich und den italienischen Kommunen Venedig, Pisa und Genua in der Epoche der Komnenen und der Angeloi (1081-1204)*, Amsterdam 1984, 69-75.
- R.-J. Lilie, *Die Handelsbeziehungen zwischen Byzanz, den italienischen Seestädten und der Levante vom 10. Jahrhundert bis zum Ausgang der Kreuzzüge*, u: *Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Nr. 16, Kommunikation zwischen Orient und Okzident Alltag und Sachkultur, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1994, 25-48.
- P. Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, New York, Cambridge University Press, 1993, 34-35.
- F. Makk, *The Árpáds and the Comneni, Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th c.*, Budapest 1989.
- M. Matijević-Sokol, *Toma Arhidakon i njegovo djelo – rano doba hrvatske povijesti*, Jastrebarsko 2002.
- A. Milošević, *Srednjovjekovni arheološki nalazi na položaju antičkog Aequuma*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 15, Zagreb 1992, 145-150.
- I. Mirnik, *Numizmatički nalazi u Dubrovniku* (Prethodni izvještaj o bizantskom novcu), u: *Etnogeneza Hrvata*, Zagreb 1996, 169-177.
- I. Mirnik, *Skupni nalaz novca iz 12. stoljeća u Dalmaciji*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija, sv. 14, Zagreb 1981, 97-114.
- G. Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, Budapest 1970.
- Nicetae Choniatae Historia*, rec. I. Bekker, Bonnae 1835.
- Nicetae Choniatae Historia*, rec. I. A. Van Dieten, Berlin-New York 1975.
- D. Nicol, *Byzantium and Venice*, Cambridge 1988.
- G. Novak, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb 1960.
- G. Ostrogorski, *Autokrat i samodržac*, Glas Srpske kraljevske akademije 84, Beograd 1935, 95-187.
- G. Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Beograd 1969.
- G. Ostrogorski, *Povijest Bizanta*, Zagreb 2002.
- T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb 1997.
- P. Schreiner, *Der Dux von Dalmatien und die Belagerung Anconas im Jahre 1173. (zur Italien- und Balkanpolitik Manuels I.)*, *Byzantion* 41, 1971, 290-292.
- L. Steindorff, *Die dalmatinischen Städte im 12. Jahrhundert*, Köln-Wien 1984.
- F. Šišić, *Povijest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića, I (1102-1205)*, Zagreb 1944.
- F. Šišić, *Povijest Hrvata u doba narodnih vladara*, I izd., Zagreb 1925, II. izd., Zagreb 1990.
- M. Šufflay, *Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena (1075-1180)*, Zagreb 1901.
- Thomas archidiaconus: Historia Salonitana*, Monumenta spectantia historia Slavorum meridionalium 26, ed. F. Rački, Zagreb 1896.
- Toma Arhidakon, *Kronika*, ur. i prev. V. Rismondo, Split 1978.
- A. Urbansky, *Byzantium and the Danube Frontier*, New York 1968.
- Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, I-IV, Beograd 1955 i d.
- D. Vrsalović, *Povijest otoka Brača*, Supetar 1968.

Olga Perić

O znanstvenom radu Veljka Gortana (1907-1985)

Povodom 20. obljetnice smrti¹

Sastali smo se danas pod okriljem Hrvatskoga društva klasičnih filologa sa željom da se prisjetimo znanstvenoga rada sveučilišnog profesora i akademika Veljka Gortana. Mnogima je od nas bio učiteljem i profesionalnim uzorom. A mlađi latinisti, koji nisu imali sreću slušati njegova predavanja, znaju ga po njegovu znanstvenom radu i doprinosu hrvatskoj kulturi. Zna ga i najmlađa – učenička i studentska generacija – po udžbeniku "Elementa Latina" i po gramatici latinskog jezika, nezaobilaznim i nenadmašivim knjigama za nastavu i učenje latinskoga.

Profesionalni je život Veljko Gortan započeo kao profesor grčkog i latinskog na klasičnim gimnazijama u Splitu i Zagrebu (1931-1945), a od 1945. godine sve do umirovljenja 1977. predavao je latinski jezik i književnost na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Kao ugledan znanstvenik sudjelovao je u radu mnogih kulturnih i znanstvenih ustanova Hrvatske². Bio je poznat i cijenjen u širim međunarodnim krugovima.

Cilj nam je danas ukratko prikazati kojim se temama bavio Veljko Gortan. Objavio je preko 150 znanstvenih i stručnih radova, a najvažnija područja njegovih interesa bila su sljedeća:

- klasična filologija
- hrvatski latinizam
- leksikografija
- hrvatski književni jezik.

Ukazat ćemo kronološkim redom na najvažnije radove vezane za ove teme. Odmah valja istaći da Veljko Gortan nije tim temama pristupao isključivo kao autor teorijskih radova, nego je bio i priređivač tekstova i kritičkih izdanja, zatim prevoditelj, urednik, te pisac popratnih studija u predgovorima ili pogovorima.

¹ Izlaganje je održano na "Okruglom stolu u čast prof. Veljka Gortana o 20. obljetnici smrti" 26. studenoga 2005. u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu

² Detaljan životopis s osvrtom na cjelokupnu djelatnost prof. Veljka Gortana napisao je prof. Milivoj Sironić: "Veljku Gortanu – in memoriam", *Spomenica preminulim akademikima* – sv. 39, JAZU, Zagreb 1987, str. 25-32. U istome je izdanju Pavao Galić priredio i objavio popis radova Veljka Gortana (str. 35-45).

1. Radovi iz područja klasične filologije

Disertacijom o Marcijalovim epigramima profesor Gortan postigao je doktorat iz klasične filologije (1936.), a prvi mu je važniji objavljeni rad *Filozof Blossije i Tiberije Grakho* (1951.) bio vrijedan prilog poznavanju agrarnih reformi u Rimu. Sljedeće će godine (1952.) objaviti u časopisu "Živa antika" članak *Tradicionalni i klasični izgovor latinskoga jezika* kojim će utrti put uvođenju klasičnog izgovora u srednjoškolsku i visokoškolsku nastavu. Hrvatska je time ravnopravno i na vrijeme sudjelovala u nastojanjima svjetskih klasičnih filologa da uvedu ujednačenost u do tada veliku šarolikost izgovora latinskog jezika.

No još prije ovih radova objavio je prijevod bizantskoga "Zemljoradničkog zakona" (1940.) i započeo niz odličnih prijevoda grčkih i rimskih pisaca. Najviše je prevodio tekstove grčkih filozofa: *Platonovo Sedmo pismo* (1942.), *Platon Državnik* (1942., 1977.), *Aristotel O duši* (1956.), *Platon Zakoni* (1957, 1974), *Platon Fileb* (1979.). Plodna je bila suradnja s Brankom Bošnjakom, koji je priredio više *Filozofskih hrestomatija* s Gortanovim prijevodima ulomaka iz Aristotela, Plotina i drugih antičkih filozofa. Vrhunac te suradnje bilo je izdanje kapitalnog djela predsokratovske filozofije: *Predsokratovci Fragmenti* (1983.), u kojem je Veljko Gortan preveo fragmente Leukipa i Demokrita.

Posebnu je pažnju posvetio izdavanju tekstova antičkih pisaca, bilo priređujući školska komentirana izdanja u kojima su dragocjeni njegovi predgovori, npr.: *Kvinta Horacija Flaka Izabrane pjesme s komentarom za srednje škole* (1941.), bilo kao urednik prevedenih djela i pisac pogovora: *Kvint Horacije Flak Satire i epistule* (1958.), *Publije Vergilije Maron Eneida* (1970.), *Ovidije Ljubavi, Umijeće ljubavi, Lijek od ljubavi* (1973.).

Svakako bi trebalo ovdje istaći opsežnu Gortanovu leksikografsku djelatnost: sastavio je sve natuknice iz grčke i rimske književnosti za dotadašnja izdanja Leksikografskoga zavoda. Jednako je tako o antičkim temama i obljetnicama rado i često pisao u časopisima i novinama.

2. Radovi o hrvatskom latinizmu

Već prvim objavljenim radom o jednom hrvatskom latinistu: *Iter ad antrum "Bethlemiticum" Ignjata Đurđevića* (1951.) Veljko Gortan jasno je pokazao koliko važnost pridaje istraživanju bogatog stvaralaštva hrvatskih pisaca na latinskom jeziku. Osim toga, detaljnom jezičnom i metričkom analizom Đurđevićeve pjesme ukazao je kako treba istraživati taj dragocjeni korpus hrvatske književnosti. Iste je godine preveo i objavio djelo Vinka Pribojevića *O podrijetlu i zgodama Slavena*. To će neveliko djelo biti prvo izdanje u seriji "Hrvatski latinisti". Za treću knjigu iz te serije Gortan je priredio i izvrsno preveo veoma opsežno djelo Baltazara Adama Krčelića *Annuae* (1952.).

I nadalje će Gortanova djelatnost biti ispunjena značajnim književnoteorijskim radovima na tom području, prijevodima brojnih tekstova i uređivanjem zbirke "Hrvatski latinisti".

Od rasprava navest ćemo samo neke: *Dubrovnik u Đurđevićevoj zbirci latinskih stihova* (1954.), *Neobjavljena zbirka Šižgoričevih latinskih pjesama u safičkoj strofi* (1959.), *Šižgorić i Pribojević* (1959.), *Latinski sonet Ignjata Đurđevića* (1963.), *Izvorni latinski epigrami Đure Ferića u Cavtatskom autografu* (1965.), *Hrvatski latinisti iz Slavonije* (1968.), *Ivan Lučić i trogirski kodeks Petronijev* (1969.), *Epigrami Jana Pannoniusa (Ivana Česmičkoga) i pjesnik Marcijal* (1971.), *Posljednji hrvatski latinisti iz Dubrovnika* (1971.), *Latinisti 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj* (1975.), *Carnovalis Ragusini descriptio macaronica du latiniste ragusain Đuro Ferić (1730-1820)* (1975.), *Rješenje posljednjeg problema Marulićeve Davidijade* (1981.) i dr.

Recepciju antike u humanizmu istražuje u radovima: *O Elektri Dominka Zlatarića* (1954.), *Antička mitologija u Marulićevoj Davidijadi* (1955), *Antika u Marulićevoj Davidijadi* (1975.), *Antičke reminiscencije u satirama Đona Rastića* (1978.).

Sa svim tim raspravama povezan je Gortanov rad na kritičkim izdanjima tekstova u zbirci "Hrvatski latinisti": Đurđević (1954.), Šižgorić (1958.), Marulić *Davidijada* (1974.), kao i kritičko izdanje popraćeno prijevodom Šižgoričeva djela *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* (1981.) u izdanju Muzeja grada Šibenika.

Krunu tridesetogodišnjeg bavljenja hrvatskom književnošću latinskoga izražava predstavlja dvosveščano izdanje *Hrvatski latinisti (Croatici auctores qui Latine scripserunt)* koje je priredio i napisao u suradnji s Vladimirom Vratovićem (1969-1970). Veljko Gortan prikazao je pisce i preveo dijelove opusa: Šižgorića, Česmičkog, Marulića, Kožičića, Pribojevića, Vlačića, Petrića, Dominisa, Lučića, Ratkaja, Gradića, Vitezovića, Patačića, Đurđevića, Boškovića, Krčelića, Ferića i Galjufa. U istome je izdanju prvi put tiskana rasprava Gortanova i Vratovićeve *Temeljne značajke hrvatskog latinizma* koja je kasnije objavljena u časopisu "Humanistica Lovaniensia" (1971.) pod naslovom *The Basic Characteristics of Croatian Latinity*.

Osim toga, od većih prevoditeljskih radova valja još istaći prijevod Boškovićeve *Teorije prirodne filozofije* (1958), dijelova Dominisove *Crkvene države*. Sklonost prema filozofskim tekstovima pokazao je i prevodeći Descartesa, Abelarda, Grotiusa, kao i izbor tekstova za hrestomatiju *Filozofija humanizma* koju je priredio Vladimir Filipović.

Međutim, Gortan se također bavio tekstološkim i jezičnim pitanjima hrvatskih srednjovjekovnih tekstova: *Uz izdanje Supetarskog kartulara* (1956.), *Natpis na mramornom stupu splitskog nadbiskupa Pavla* (1964.). Pripremio je kritičko izdanje djela anonimnog zadarskog autora iz XIV. stoljeća o mletačkoj opsadi

Zadra, ali je ono, nažalost, ostalo u rukopisu. Upravo je zbog toga dragocjena njegova rasprava *Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra)* (1970.)

3. Leksikografija i leksikologija

Već sam spomenula Gortanov doprinos leksikografskim izdanjima, u kojima je sudjelovao i kao autor i kao urednik. Pisao je natuknice o grčkoj i rimskoj književnosti, o antici općenito i o istaknutim klasičnim filozofima.

Što se tiče leksikološkog rada privedo je kraju, kao jedan od urednika, stvaranje rječnika domaćeg srednjovjekovnog latiniteta. Ideja je začeta još 1930. godine u sporazumu s Međunarodnom unijom akademija u Bruxellesu, ali je tek 1959. godine rad stvarno započeo. *Lexicon Latinitatis medii aevi Jugoslaviae* objavljen je 1973. (I. vol.) i 1978. (II. vol.). Uloga profesora Gortana u radu na tom rječniku bila je presudna jer je on jedini od urednika bio klasični filolog. Principe rada opisao je u članku *Problemi redigiranja Rječnika domaćega srednjovjekovnog latiniteta* (1974.).

4. Hrvatski književni jezik

Filološka akribija i osjećaj za jezičnu preciznost iskazivao se ne samo u odnosu na jezike kojima se posvetio svoju profesionalnu djelatnost – grčki i latinski, nego i u odnosu na njegov materinski jezik. Uvijek je upozoravao, ispravljao pogreške i brinuo se da se pravilno piše i govori. Jedan od članaka upravo i ima programatski naslov *Briga za pravilan književni jezik* (1957.). Najčešće je objavljivao u časopisu "Jezik", npr.: *Pisanje grčkih vlastitih imena s intervokalnim -s* (1953.), *O pohrvaćenim pridjevima latinskog i grčkog podrijetla u medicinskoj terminologiji* (1955.), *O tvorbi pridjeva od imenica -ija-* (1955.), *O mjestu enklitike u nezavisnoj rečenici* (1957.). Zadnji je Gortanov rad također objavljen u časopisu "Jezik": *O obliku neologizma ojkonim* (1985.).

I na kraju treba spomenuti brojne kraće osvrtne Gortanove, te recenzije knjiga i rasprava što potvrđuje njegovu potpunu i odgovornu predanost struci. Za profesora Gortana nije bilo važnih i nevažnih tema, svakom je pitanju pristupao jednako temeljito i savjesno, uvijek ispunjen težnjom za znanstvenom istinom. Rezultati njegovih istraživanja trajan su i poticajan doprinos hrvatskoj znanosti i kulturi.

Olga Perić i Zlatko Šešelj

90 godina profesora Milivoja Sironića

Kad smo po prvi put na satovima grčkog jezika u Klasičnoj gimnaziji počeli čitati grčke pisce te uzeli u ruke udžbenike koji su sadržavali njihove tekstove, nad naslovima *Chrestomathia Graeca* i *Anthologia Graeca* susreli smo ime drugog klasičnofilološkog trijumvirata, Sabadoša, Sironića i Zmajlovića (prvi je bio onaj Gortana, Gorskog i Pauša na udžbenicima latinskoga jezika *Lingua Latina I i II*), od kojeg smo *Denčija* i *Zmaja* poznavali iz Klasične, gdje su ti legendarni profesori proveli gotovo cijeli svoj radni vijek, dok smo se s trećim članom toga trojstva susreli tek znatno kasnije, tek onda kad se nekolicina nas odlučila posvetiti klasičnim jezicima. Započevši studij klasične filologije već smo se prvoga dana susreli s tim tajanstvenim imenom. Uz nazive kolegija *Grčka književnost* i *Grčka historijska gramatika* pisalo je: prof. dr. Milivoj Sironić. Konačno nam se utjelovio i treći trijumvir!

I već od prvih kontakata postalo nam je jasno da profesora Sironića donekle poznajemo. Lako smo prepoznavali ono što nam je poručivao na stranicama udžbenika: oduševljenje antičkom Grčkom i grčkim književnim dometima, zanimljivost pripovijedanja i uživanje u raznolike teme grčke poezije i proze, jasnoću kazivanja. Imali smo sreću da profesora Sironića upoznamo i u neformalnim druženjima. Rijetko se moglo sresti dako duhovita sugovornika, prepunog zanimljivih anegdota, sjećanja i doživljaja, no jednako tako pozorna slušateljka i marnoga savjetnika.

U tim smo susretima – kao i u onima puno formalnijima – shvatili da je pojava profesora Sironića uz dvojicu legendi Klasične gimnazije, profesora Dionizija Sabadoša i profesora Zvonimira Zmajlovića, posve prirodna: premda znatno mlađi od njih – a i njihov negdašnji učenik – dijelio je njihov način mišljenja i vrijednosni sustav te jasno vidljivu strast prema antici.

Često je spominjao svoje nekadašnje profesore, a tadašnje kolege i prijatelje, otvoreno pokazujući koliko ih cijeni i voli, koliko im duguje i nije skrivao da je obrazovanje koje je stekao na Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu – premda je živio, gotovo kao paradigma toga vremena, u gotovo dramatičnim prilikama – temelj na kojem je gradio svoj životni nazor.

Milivoj Sironić rodio se 1915. u selu Trvižu kraj Pazina. Doživjevši kao dječak talijansku okupaciju istre, fašistički teror i odnarođivanje, prešao je 1927. ilegalno granicu i došao u Zagreb, gdje je bio smješten u Istarskome internatu.